

Journal iranian political sociology
Vol. ۵, No. ۱۰, dey ۲۰۲۲

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.310929.2607>

Abstract

In this study, the study of Iran's criminal policy towards the sale and purchase of children to determine the type of criminal or preventive response to this crime, to determine how in the Iranian criminal law, the criminal policy adopted against this crime. Therefore, the issues raised in this study, which has been prepared and compiled in a descriptive-analytical method, revolve around the answer to the question of what is basically Iran's criminal policy towards the crime of buying and selling children. The results of this study showed that this crime, along with many other crimes such as murder, assault on children or sexual crimes against children, their use in drug gangs and organ trafficking, leads to begging and theft. The main ones were legal, political, social, cultural and economic issues. Given the importance of this crime and the need to protect children and maintain public order, Iran's criminal policy has reacted to this crime in various dimensions and also seeks to prevent this crime by resorting to non-criminal governmental and non-governmental actions and reactions. It has been pursued through the executive and ministries, as well as non-governmental organizations, and so far much of this crime, which has flourished in the last decade, has been brought under control.

. Keywords: Legislative criminal policy, Judicial criminal policy, Executive criminal policy, Child trafficking, Crime prevention.

ماهنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی) جامعه شناسی سیاسی ایران،

سال پنجم، شماره ۵۵، دی ۱۴۰۱، صص ۲۱۰۱-۲۱۲۲

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.315929.2657>

بررسی انتقادی کنش‌ها و واکنش‌های پیشگیری کیفری و غیر کیفری دولتی در خصوص جرم خرید و فروش اطفال

الهه طالع زاری^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

رضا زهروی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۵

حسین میری^۳

علی اکبر اسمعیلی^۴

چکیده:

در این مطالعه، بررسی سیاست جنایی ایران در قبال خرید و فروش اطفال برای مشخص شدن نوع واکنش کیفری و یا پیشگیرانه در قبال این جرم، مورد بررسی قرار گرفته تا مشخص گردد که در مجموعه حقوق کیفری ایران، سیاست جنایی اتخاذی در قبال این جرم چگونه است، لذا مطالب مطروحه در این پژوهش که به روش توصیفی - تحلیلی تهیه و تنظیم شده است، حول محور پاسخ به این سوال بوده که اساساً سیاست جنایی ایران، در قبال بزه خرید و فروش اطفال چیست. نتایج این پژوهش نشان داد که این جرم، به همراه خود بسیاری از جرایم دیگری نظیر قتل، ضرب و جرح اطفال یا جرایم جنسی علیه اطفال، استفاده از آنها در باندهای مواد مخدر و قاچاق اعضای بدن، تکدی‌گری و سرقت را در پی دارد و عامل اصلی آنها مباحث حقوقی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بوده است. با توجه به اهمیت این جرم و لزوم صیانت از اطفال و حفظ نظم جامعه، سیاست جنایی ایران در ابعاد مختلف در قبال این جرم واکنش نشان داده و هم‌بطن درصدد پیشگیری از این جرم از طریق توسل به کنش‌ها و واکنش‌های دولتی و غیردولتی غیرکیفری بوده که از طریق دستگاه‌های اجرایی و وزارتخانه‌ها و هم‌بطن سازمان‌های مردم نهاد پیگیری شده است و تا کنون حجم زیادی از این جرم که در دهه اخیر رونق یافته بود تحت کنترل درآمده است.

کلید واژگان: سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی، سیاست جنایی اجرایی، خرید و فروش اطفال، پیشگیری از جرم.

^۱ دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی مربی گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد گنبد کاووس

^۲ گروه حقوق، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

^۳ دکتری حقوق بین الملل مدیر گروه و استادیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد گنبد کاووس

^۴ دکتری حقوق عمومی مدیر گروه و استادیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان

مقدمه

در خصوص جرم خرید و فروش اطفال و راهکارهای مقابله با آن، مجموعه‌ای از اقدامات در قالب سیاست جنایی داخلی ایران اعم از سیاست جنایی قضایی، تقنینی و اجرایی شکل گرفته است، اما فارغ از بررسی یک به یک سیاست جنایی مذکور در قبال این جرم، باید راهکارهای پیشگیرانه و نیز روش مناسب برای مقابله و برخورد با بزه خرید و فروش اطفال نیز مورد بررسی قرار گیرد.

به این مناسبت، به بررسی سیاست پیشگیرانه کیفری و غیرکیفری دولتی با توجه به آموزه‌های پیشگیری وضعی و اجتماعی در خصوص این جرم خواهیم پرداخت، که بر اساس آن، باید بررسی شود که از بین بردن امکان جرم برای بزهکار، افزایش آگاهی و اطلاع به خانواده‌ها و اطفال در خصوص بزه خرید و فروش اطفال، بررسی مناطق جرم‌خیز و اتخاذ سیاست‌ها برای کاهش این مناطق و نظایر آن چه نتایجی در بر خواهد داشت و آیا اصولاً می‌توان به جای برخورد کیفری با جرم، از طریق سیاست پیشگیرانه با خرید و فروش اطفال مقابله کرد یا خیر.

۱- انواع جرم خرید و فروش اطفال

خرید و فروش اطفال و جرمی که مرتبط است با خرید و فروش اطفال، دارای انواعی است، از جمله خرید و فروش اطفال، پیش فروش اطفال و خرید و فروش منافع ناشی از اطفال که در ادامه مباحث، هر یک از این موارد را تبیین خواهیم کرد.

۱-۱- خرید و فروش اطفال

بر اساس بند الف از ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، طفل هر فردی است که به سن بلوغ شرعی نرسیده باشد و نوجوانان نیز طبق بند ب از ماده ۱ قانون فوق، هر فرد زیر هجده سال کامل شمسی است که به سن بلوغ شرعی رسیده است. در ابتدا در خصوص طفل و شناخت آن باید بیان بداریم که قرآن کریم درباره زمان شروع طفولیت، صراحتاً سخن خاصی به میان نیاورده اما در برخی آیات لفظ «طفل» را صریحاً بکار برده است. روند خلقت انسان را مورد تامل قرارداد تا انسان‌ها در آن تعقل کنند. علما و فقهای اسلامی، ادوار مرتبط با طفولیت را به ۳ دوره تقسیم کرده‌اند: از ولادت تا ۷ سالگی (صبی غیر ممیز)، از ۷ سالگی تا ظهور بلوغ (صبی ممیز)، از سن بلوغ به بعد که شخص دارای مسئولیت کامل است. طفل از صورت ارتکاب جرم مبری از مسئولیت کیفری است و تربیت آن با سرپرست یا کانون اصلاح و تربیت خواهد بود. (گلدوزیان، ۱۳۸۴: ۲۳۶)

از جمله اقدامات ضدانسانی و ضداحلاقی عصر حاضر که گریبانگیر بشر در عرصه گیتی گردیده است، مساله تجارت یا خرید و فروش اطفال است. کشور ایران نیز از این تهاجم مصون نمانده و این معضل در سال‌های اخیر به انحاء و اشکال مختلف در کشورمان رشد یافته است. این جرم غالباً به منظور سوء استفاده جنسی، کار اجباری، بردگی و نیز برداشت اعضای بدن اطفال صورت می‌گیرد، همچنین برای کار خانگی یا کشاورزی، کار در کارگاه‌های کار سخت، ازدواج‌های اجباری یا فریب آمیز به صورت پستی و سفارشی، خرید و فروش اطفال دختر جوان برای روسپی‌خانه‌ها و کلوپ‌های رقص انجام می‌شود، در نتیجه خرید و فروش اطفال شامل کلیه افراد اعم از دختر و پسر و طفل می‌شود.

۲-۱- پیش فروش اطفال

بخشی از فرایند خرید و فروش اطفال و اطفال به صورت پیش فروش آنها صورت می‌گیرد، بدین صورت که مادر و پدران در زمان بارداری جنین را به افراد یا باندهای خلافکاری پیش فروش می‌کنند. در پیش فروش اطفال، نوزادان برای فروش حتی مجال تولد نیز ندارند و مهر «فروشی» در شکم مادر به پیشانی آنها می‌خورد. بنابراین به محض تولد به دست پدران و مادران جدید خود یا شاید فردی خلافکار می‌رسند. مجموعه‌ای از عوامل زنجیروار مانند فقر اقتصادی، فقر فرهنگی، اعتیاد، کارتن‌خوابی و ازدواج اطفال سبب سوق دادن زنان به سمت فروش اطفال خود می‌شود و اگر قصد پایان پدیده فروش اطفال باشد، باید به مجموع این عوامل توجه و آنها را حل کرد. باید توجه داشت که خرید و فروش نوزادان بازار پر رونق‌تری نسبت به اطفال بالای ۲ سال دارد چرا که نوزادان کارآیی بیشتری برای مافیای اطفال کار دارند و در تحریک احساسات عموم مردم و کمک‌رسانی، تاثیر بیش‌تری دارند. از دیگر سو، برای افرادی که درصدد نگهداری فرزند هستند نیز، نوزادان گزینه مناسب‌تری محسوب می‌شوند، زیرا خاطره‌ای از والدین اصلی خود ندارند و در شرایط مطلوب‌تر روحی-روانی در خانواده‌ی جدید رشد می‌کنند. (محمدی، ۱۳۹۷:۱)

۳-۱- خرید و فروش منافع اطفال

اگر اطفال به هر دلیلی در فرایند خرید و فروش اطفال کشته نشوند و یا به هدف کشته شدن و استفاده از اعضای بدن کشته نشوند، در بخشی از اهداف خرید و فروش اطفال، استفاده از منافع آنها هدفگذاری می‌شود، استفاده از اطفال برای کارهای سخت، استفاده از آنها برای حمل و خرید و فروش مواد مخدر، استفاده از آنها برای تکدی‌گری، استفاده از اطفال برای فعالیت غیرمجاز سمعی و بصری، واداشتن آنها به اعمال شنیع جنسی و مواردی مانند آن، بخشی از خرید و فروش منافع ناشی از اطفال تلقی می‌شود. (ایروانیان، ۱۳۸۲:۱۲۶)

در همین خصوص در عرصه بین‌المللی کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار طفل و توصیه‌نامه مکمل آن مصوب ۱۹۹۹ در سازمان بین‌المللی کار تصویب شد. این کنوانسیون به دنبال نگرانی از به کارگیری عمده اطفال به عنوان نیروی کار ارزان قیمت در مؤسسات کشاورزی، صنایع، معادن و ... به تصویب رسید و هدف اصلی و

اولیه آن، شناسایی کودک به عنوان قشر آسیب‌پذیر جامعه و لزوم حمایت از او و تضمین حقوق وی در راستای به کارگیری آن و مقابله با سوءاستفاده از جسم به عنوان ابزار کار بود. ماده ۱۲ این کنوانسیون به این موضوع اشاره دارد.^۱ مجلس شورای اسلامی در تاریخ هشتم آبان ماه ۱۳۸۰ اجازه الحاق دولت ایران به این کنوانسیون را صادر کرد.

۲- پیشگیری‌های غیرکیفری دولتی از خرید و فروش اطفال

در خصوص بررسی پیشگیری‌های غیرکیفری از خرید و فروش اطفال، مجموعه‌ای از پیشگیری‌های غیرکیفری دولتی را مورد مطالعه قرار خواهیم داد. اصولاً در جرایمی نظیر خرید و فروش اطفال، می‌توان به تدابیر پیشگیری غیرکیفری دولتی برای پیشگیری از این جرم بهره برد. لذا از جمله تدابیر و اقداماتی که باید با پیگیری و مدیریت دولت انجام شود، می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱. تدوین مقررات جامع در خصوص پیشگیری از خرید و فروش اطفال، نظارت همگانی و منع و مجازات مناسب مرتکبین.
۲. ارتقای آگاهی عمومی در خصوص حقوق اطفال، نقش خانواده و والدین و نیز جامعه در حفظ حقوق کودکان و حمایت از آنان.

۳. همکاری و تشریک مساعی بیشتر بین قوای سه گانه و نهادهای عمومی.

۴. بهره‌مندی از مشارکت های مردمی و تشکل های مردم نهاد در مورد نظارت، گزارش دهی و حمایت به موقع از اطفال در معرض خطر از جمله اطفال موضوع خرید و فروش.

۵. شناسایی خانواده‌های ناامن و آسیب‌زا (مانند خانواده‌های در وضعیت فقر شدید، اعتیاد، آوارگی، مهاجرت) و ساماندهی و حمایت و مراقبت از آنها.

۶. ساماندهی تشکیلات مناسب و کادر آموزش دیده، برای نظارت و حمایت بهتر از اطفال در معرض خطر. البته به نظر می‌رسد موثرترین و پایدارترین اقدام در حمایت از اطفال در معرض این گونه مخاطرات، همان افزایش آگاهی‌های عمومی و توانمندسازی حقوقی مردم می‌باشد که مناسب است از طریق تهیه برنامه‌های آموزشی و فرهنگی با رویکرد تغییر الگوهای رفتاری ناپسند، و ترویج الگوهای شایسته رفتار با اطفال و نیز تشریح علل و موارد آزار، بی‌توجهی و سهل‌انگاری و بهره‌کشی و پیامدهای آن انجام شود. (مقدادی، ۱۳۹۵: ۱)

۱. اعضای این کنوانسیون باید بدترین اشکال کار کودک مذکور در ذیل را جرایم کیفری اعلام نمایند: الف: کلیه اشکال بردگی یا روش‌های مشابه بردگی از قبیل فروش و قاچاق کودکان، بندگی به علت بدهی و رعیتی و کار با زور و اجبار از جمله استخدام اجباری کودکان، برای استفاده در درگیری‌های مسلحانه. ب: استفاده، فراهم آوردن یا عرضه کودک برای روسپیگری، تولید زشت‌نگاری یا اجرای زشت‌نگارانه

۲-۱- نقد کنش و ظرفیت کنش پیشگیری غیرکیفری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در قبال بزه خرید و فروش اطفال

بخش مهمی از پیشگیری غیرکیفری دولتی از ارتکاب جرم خرید و فروش اطفال، توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی قابل تحقق است، در ادامه از یک سو به نقد کنش این وزارتخانه خواهیم پرداخت و از سوی دیگر ظرفیت‌های قابل استفاده این وزارتخانه را برای پیشگیری غیرکیفری دولتی از جرم خرید و فروش اطفال تبیین خواهیم کرد. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با توجه به ظرفیتی که در حوزه صنعت سینما، موسیقی و کتاب دارد، نتوانسته است در حوزه پیشگیری از جرایم آنطور که باید و شاید از این ظرفیت استفاده کند، مخصوصاً که در حوزه جرایمی نظیر خرید و فروش اطفال اصلاً مثال قابل توجهی از کنش وزارت فرهنگ و ارشاد وجود ندارد که در حوزه مقابله با خرید و فروش اطفال باشد. شاید بتوان در این حوزه به برخی از کتب اشاره داشت که عمدتاً از سوی نویسندگان دغدغه مند برای پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال نگارش شده باشد، اما صرف اینکه وزارت ارشاد به این کتاب‌ها مجوز داده است نمی‌تواند ذیل کنش این وزارتخانه برای پیشگیری غیرکیفری از جرم خرید و فروش اطفال محسوب شود. به طور کلی باید گفت با اینکه وزارت ارشاد یکی از حوزه‌های مهم و تاثیرگذار در حوزه پیشگیری از جرایم به دلیل ضریب نفوذ بالا در جامعه به تبع سروکار داشتن با کتاب و فیلم و موسیقی است، اما متأسفانه کنش جدی از سوی این وزارتخانه برای پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال به چشم نخورده است.

در جامعه ایران به مانند تمامی جوامع، علاقه زیادی به فیلم، سینما، کتاب و موسیقی وجود دارد و این ابزار که در اختیار دولت و مشخصاً وزارت ارشاد است، ضریب نفوذ بالایی در سطح جامعه و مخصوصاً جوانان دارد، لذا این ظرفیت عظیم که در اختیار وزارت ارشاد قرار دارد، ظرفیت کنش‌های پیشگیرانه از جرایم مخصوصاً جرم مورد بحث یعنی خرید و فروش اطفال دارد. حمایت از فیلم‌هایی با موضوع پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال، حمایت مالی یا چاپ مستقیم کتبی با موضوع پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال از طریق انتشارات وزارت ارشاد، ساخت موسیقی و تسهیل دریافت مجوز کتب، موسیقی و فیلم‌های با تم جرم خرید و فروش اطفال، در کاهش این جرایم و آگاهسازی جامعه نسبت به خطرات و مضرات این جرم بسیار مهم خواهد بود و وزارت ارشاد با در اختیار داشتن این ظرفیت توانایی بالایی در کنش‌های پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال در اختیار خواهد داشت که با ایجاد دغدغه و مساله در این وزارتخانه برای پیشگیری از جرایم، می‌توان از این ظرفیت در راستای اهداف پیشگیری از جرم استفاده کرد.

۲-۲- نقد کنش و ظرفیت کنش پیشگیری غیر کیفری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در قبال بزه خرید و

فروش اطفال

در این قسمت نیز به بحث پیشگیری غیرکیفری که از سوی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در خصوص بزه خرید و فروش اطفال اختصاص دارد، اشاره می‌کنیم و در این خصوص کنش این وزارتخانه را نقد و ظرفیت آن را تبیین

می‌کنیم. وزارت بهداشت اصولاً دغدغه حقوقی در بخش کیفی و پیشگیری از جرایم نداشته و به صورت موردی در برخی از موارد که در اصل پزشکی بوده ولی ارتباط با حقوق نیز یافته است وارد عمل شده است، نظیر خرید و فروش اعضای بدن یا ایدز و بیماری‌های مسری، اما هرگز در حوزه پیشگیری از اموری که صرفاً حقوقی باشد اصولاً دغدغه‌مند نبوده تا کنشی نیز انجام دهد. البته به واسطه اینکه جرم خرید و فروش اطفال در خانواده‌هایی روی می‌دهد که معمولاً با اعتیاد روبرو هستند، می‌توان گفت که وزارت بهداشت با تجهیز و کمک به برخی از مراکز ترک اعتیاد در این خصوص کمک غیرمستقیم به پیشگیری از این جرم داشته است اما به هر روی ظرفیت این وزارتخانه در پیشگیری از این جرم بسیار بیشتر بوده است. وزارت بهداشت، می‌تواند با استفاده از ظرفیت پزشکی و روانپزشکی و مشاوره روانی خود، اقداماتی جهت مشاوره و درمان اطفال آسیب دیده از این جرم یا مشاوره در مدارس و اماکن آموزشی برای جلوگیری از این که اطفال بزه‌دیده این جرم شوند یا مشاوره والدین که در معرض فروش اطفال خود هستند در این خصوص اقدامات مفیدی را انجام دهد. در بند «ج» ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ مقرر شده است که وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مکلف است اقدامات زیر را انجام دهد:

- ۱- تدوین دستورالعمل‌های بهداشت کار و مراقبت پزشکی برای انطباق شرایط کار نوجوانان با استانداردهای لازم؛
  - ۲- پذیرش و درمان فوری اطفال و نوجوانان آسیب‌دیده در تمام مراکز بهداشتی درمانی همراه با ارسال گزارش موارد مشکوک به آزار به مراجع قضائی و بهزیستی؛
  - ۳- پوشش کامل بیمه سلامت برای تمام اطفال و نوجوانان ساکن ایران. (ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹)
- به هر روی ظرفیت وزارت بهداشت برای بیمه کردن، ارائه مشاوره‌های روانی، درمان اطفال آسیب دیده، نشانگر این است که این وزارتخانه هم در پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال و هم در فرآیند پس از ارتکاب جرم قابلیت انجام اقداماتی را دارد که در نهایت به نفع اطفال، والدین و جامعه باشد.

۲-۳- نقد کنش و ظرفیت کنش پیشگیری غیرکیفری شهرداری در قبال بزه خرید و فروش اطفال

نهاد شهرداری نیز کنش‌هایی را در خصوص پیشگیری غیرکیفری از بزه خرید و فروش اطفال انجام داده است، البته این کنش‌ها در بخشی قابل دفاع و در بخشی قابل نقد است که این نقد ریشه در ظرفیت و پتانسیل شهرداری دارد. در این قسمت به نقد کنش و همینطور ظرفیت کنش شهرداری می‌پردازیم. از آنجایی که بسیاری از باندهای خرید و فروش اطفال نهایتاً از اطفال در راستای تکدی‌گری، جمع‌آوری پلاستیک برای فروش به بازیافتی‌ها و غیره سوء استفاده می‌کنند، لذا بسیار با شهرداری و نهادهای ذیربط آن درگیری پیدا کرده و شهرداری نیز تا کنون در به دام انداختن بسیاری از این باندها و

گروه‌های خرید و فروش اطفال نقش داشته است. البته از شهرداری با در اختیار داشتن مجموعه رسانه‌ای همشهری و همینطور بیلبوردها و فرصت تبلیغات شهری و اماکن فرهنگی و ورزشی و فرهنگسراها و غیره که در اختیارش است، انتظار بسیار بیشتری می‌رود که در حوزه پیشگیری از وقوع جرم و همینطور جرم خرید و فروش اطفال که از قضا بیشترین تنش را با شهرداری و خدمات شهری دارد انجام دهد. البته هرچند که امور انجام شده تاکنون از سوی شهرداری با اقبال روبرو می‌شود، اما ظرفیت کلانی که در اختیار شهرداری است، بیش از این قابلیت استفاده در جهت پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال دارد که در قسمت آتی به آن اشاره خواهد شد.

در خصوص آگاهی به حقوق شهروندی، آشنایی با مصادیق بزه‌دیدگی اطفال و اطلاعات لازم در خصوص اطفال می‌توان از رسانه‌های جمعی نظیر رادیو، تلویزیون، اینترنت و... بهره برد. آشنایی خانواده‌ها با جرم خرید و فروش اطفال، عوارض و نحوه پیشگیری و درمان و همچنین لزوم گزارش‌دهی در موارد خاص و به طور کلی توانمندسازی حقوقی خانواده، اطفال و نوجوانان از طریق رسانه‌ها و نهادهای گروهی امکانپذیر است. در این راستا می‌توان از ظرفیت شهرداری و توانمندی‌های کلان رسانه‌ای در سطح شهر نظیر بیلبوردها، فضاهای تبلیغاتی شهری و رسانه‌های زیرمجموعه شهرداری نظیر همشهری استفاده نمود. همینطور ظرفیت شهرداری در فرهنگسراها و سالن‌های فرهنگی و ورزشی نیز قابلیت مطلوبی دارد تا از ارتکاب بزه با برنامه‌های آموزشی و فرهنگ سازی در مجموعه‌های زیر نظر شهرداری پیشگیری نماید. بر اساس جرم‌شناسی محیطی و یافته‌های پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی، می‌توان گفت که نظارت بر ساختمان‌ها، محله‌ها، پارک‌ها و معابر شهری که محل مناسبی برای تجمع یا محل اسکان گروه‌های خرید و فروش اطفال است باید از سوی شهرداری برای مقابله با خرید و فروش اطفال مورد توجه قرار بگیرد، چرا که رتبه‌بندی متغیرهای عوامل مؤثر بر جرم‌زا بودن معماری نیز نشان می‌دهد که قلمرو، نظارت، طرح‌های در دست اجرا یا رها شده، رؤیت‌ناپذیر بودن (فضاهای گم)، کنار هم قرار گرفتن مناطق مسکونی و تأسیسات دیگر، فضاهای بدون کارکرد یا با کارکرد متناوب (تقسیم زمانی کار)، نبود روشنایی، عدم ارتباط بین فرم و عملکرد، تصویر ساختمان، نداشتن متولی (عدم حضور مالک)، کُنج‌ها، زیرگذر و زیر پل‌ها، به ترتیب مهم‌ترین عوامل جرم‌زا هستند که شهرداری در این خصوص نقش آفرین است و ظرفیت مقابله دارد. (روایی و حاتم زاده، ۱۳۹۴: ۸۳)

۴-۲- نقد کنش و ظرفیت کنش پیشگیری غیر کیفری وزارت آموزش و پرورش در قبال بزه خرید و فروش اطفال

وزارت آموزش و پرورش نیز به عنوان یکی دیگر از ارگان مهم دولتی در خصوص پیشگیری غیرکیفری از خرید و فروش اطفال ایفای نقش می‌کند که کنش این وزارتخانه در خصوص جرم مذکور و البته ظرفیت‌هایی که این وزارتخانه برای پیشگیری غیرکیفری دارد را مورد بررسی قرار می‌دهیم. امروزه در تمامی تحقیقات صورت گرفته در حوزه پیشگیری، از مدرسه در کنار خانواده نام برده می‌شود و همانطور که خانواده‌ها در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان سهم دارند، مدارس و اولیا و مربیان مدرسه نیز در حوزه پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال دارای تاثیر و نقش هستند. اصولاً خانواده نخستین

کانون و محیط اجتماعی است که در آن دو نسل بارور و نورسته در کنار هم با صفا و صمیمیت به تعامل و ارتباط عمیق می‌پردازند، (عظیم زاده، ۱۳۸۲: ۹)

در واقع، زیربنای اصلاح هر جامعه‌های در خانواده شکل می‌گیرد. استحکام خانواده موجب استحکام روحی و جسمی اعضای آن خانواده می‌شود. به علاوه، خانواده با ایفای صحیح وظایف خود می‌تواند از بسیاری از انحرافات پیشگیری کند. اما مسئله مورد بحث در اینجا عبارت از این است که اگر خانواده به هر دلیلی نتواند وظایف خود را عملی سازد، آیا تأثیری بر بزه‌دیده شدن اعضای خود، به خصوص کودکان دارد یا خیر؟ در پاسخ به این سؤال باید گفت قریب به اتفاق محققان مسائل حقوقی کودکان و نوجوانان بر این نظر توافق دارند که هسته و منشأ اصلی بسیاری از مسائل نابهنجار مربوط به کودکان و نوجوانان را باید در خانواده جستجو کرد. (شریف، ۱۳۸۷: ۱۰۸)

اگر بنا به دلایلی خانواده به وظایف مادی و معنوی خود درست عمل نکند با بزه‌دیدگی روبرو خواهد شد. بسیاری از ناهنجاری‌ها، ولگردی، تن‌فروشی، دیوانگی‌های ظاهری، خرید و فروش اطفال و بسیاری از آسیب‌های اجتماعی در اثر سهل‌انگاری در زندگی خانوادگی و اداره امور آن و تربیت فرزندان است. (صادقی، ۱۳۷۰: ۷۱)

در برخی از تحقیقات اینگونه نتیجه‌گیری شده است که ما می‌دانیم در خانواده‌هایی که در آن فقدان صمیمیت و کمبود محبت و حمایت از کودک موج می‌زند، خانواده‌هایی که والدین در آن از مهارت‌های تربیت کودک محرومند و خانواده‌هایی که در آنها اختلاف، کشمکش، خشونت و بدرفتاری چشمگیر است، کودکان به احتمال زیاد در معرض بزه‌دیدگی خواهند بود، این در حالی است که پشتیبانی و حمایت‌های موجود در فضای خانواده می‌تواند از کودک در برابر هر نوع عامل خطرزای بیرونی محافظت کند. (Farrington, ۲۰۰۳)

در این موارد، نقش آموزش و پرورش و مدارس بسیار بالقوه خواهد بود، اما متأسفانه وزارت آموزش و پرورش، علیرغم اینکه مهمترین وزارتخانه درگیر با گروه سنی اطفال و نوجوان است، تدابیر چندانی در حوزه پیشگیری از جرایم و بزه‌دیدگی آنها انجام نداده است و صرف برگزاری همایش‌های معمولی و یا دعوت از والدین و تذکر دادن به آنها از طریق پلیس مدعو در مدارس و تمرکز بر روی جرایم خاص نظیر مواد مخدر نمی‌تواند بار مسئولیت را از اصلی‌ترین وزارتخانه مربوط به اطفال و نوجوانان بردارد. ظرفیت عظیم نهاد دولتی آموزش و پرورش، دسترسی بدون واسطه به میلیون‌ها دانش‌آموز و مربی و معلم که هر روز تعداد ساعات قابل توجهی را در اختیار مسئولان آموزش و پرورش بوده و به واسطه رابطه موجود بین آنها و صمیمیت کادر آموزش با دانش‌آموزان، حرف شنوی و تبعیت از آنها نیز در میان دانش‌آموزان وجود دارد و همینطور وجود فضاهای آموزشی دولتی که در اختیار این وزارتخانه وجود دارد و بسیاری امکانات دیگر، تماماً نشانگر این است که این وزارتخانه ظرفیت عظیمی دارد که می‌تواند برای جلوگیری از جرایمی نظیر خرید و فروش اطفال از آنها بهره‌بردار، اما مشکل قابل نقد، بحث دغدغه و مساله پیشگیری از جرم است که به نظر می‌رسد در وزارت آموزش و پرورش تبدیل به

دغدغه جدی نشده است و یا اگر هم موجود است صرفاً مربوط به برخی از جرایم خاص مانند اعتیاد به مواد مخدر است که هرگز کافی و وافی نیست.

یکی از مهمترین عوامل زمینه‌ساز بزه‌دیدگی اطفال، بحث فرهنگی و آموزشی است. از آنجا که اصل سوم و همچنین اصل سی‌ام قانون اساسی ایجاد زمینه و فراهم‌سازی شرایط تحصیل را برعهده دولت گذاشته است، می‌توان آن را از جمله وظایف مهم و سرنوشت‌ساز دولت و وزارت آموزش و پرورش دانست. توانمندسازی معلمان و مربیان مدارس و مهدکودک‌ها در جهت پرورش قوای فکری و روحی دانش‌آموزان، آشنایی با روحیات اطفال، برنامه‌ریزی در جهت آموزش حقوق اطفال به دانش‌آموزان و آموزش موارد خرید و فروش اطفال و نحوه گزارش‌دهی این جرم می‌تواند در جهت کاهش جرم خرید و فروش اطفال موثر باشد. همچنین مدرسه به عنوان مهمترین محیط اجتماعی پس از خانواده، باید‌ها و نبایدها را به دانش‌آموزان می‌آموزد و گاه زمینه آموزش والدین را به طور مستقیم یا غیرمستقیم فراهم می‌سازد. لذا لازم است که آموزش و پرورش از فضاهای دولتی در اختیار در مدارس، آمفی تئاترها، سالن‌های همایش و غیره جهت آموزش دانش‌آموزان و کادر آموزشی و حتی والدین بهره‌بردار. از سوی دیگر زمان زیادی که در هر روز برای ارتباط مستقیم و بدون واسطه و صمیمی با دانش‌آموزان در اختیار آموزش و پرورش می‌باشد فرصتی است تا کادر مشاوره حاضر در مدارس ریسک‌های خرید و فروش اطفال را از طریق شناسایی خانواده‌های نابهنجار و آسیب‌پذیر شناسایی کرده و از این جرم پیشگیری کنند. اخیراً در بند «ج» ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ مقرر شده است که وزارت آموزش و پرورش مکلف است اقدامات زیر را انجام دهد:

- ۱- اعلام موارد عدم ثبت نام و موارد مشکوک به ترک تحصیل اطفال و نوجوانان تا پایان دوره متوسطه به سازمان بهزیستی کشور و یا دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه حسب مورد جهت انجام اقدامات لازم؛
- ۲- شناسایی، راهنمایی و معرفی اطفال و نوجوانان موضوع این قانون به نهادهای حمایتی و قضائی جهت انجام اقدامات حمایتی لازم؛
- ۳- انجام اقدامات لازم جهت ثبت نام و پوشش تحصیلی کامل اطفال و نوجوانان موضوع این قانون تا پایان دوره متوسطه؛
- ۴- آموزش مدیران و کارکنان آموزشی و اداری در زمینه حقوق اطفال و نوجوانان. (ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹)

که این اقدامات قانونی که طبق این قانون الزاماً بر دوش وزارت آموزش و پرورش قرار گرفته است، فرصت را فراهم خواهد کرد تا این وزارتخانه از ظرفیت خود برای کنش پیشگیرانه از جرم خرید و فروش اطفال و به طور کلی، همه جرایم استفاده کند.

۳- پیشگیری‌های کیفری دولتی از خرید و فروش اطفال

پس از تبیین پیشگیری‌های غیرکیفری دولتی، اینک به بررسی راهکارهای پیشگیری کیفری دولتی از ارتکاب جرم خرید و فروش اطفال خواهیم پرداخت. واکنش‌های کیفری دولتی از طریق نهادها و وزارتخانه‌های ذیربط پیگیری میشود که در این قسمت به بررسی واکنش، نقد آنها و تبیین ظرفیت واکنش آنها در قبال جرم خرید و فروش اطفال خواهیم پرداخت. در خصوص پیشگیری باید گفت که پیشگیری از جرم با توجه به توسعه یافته‌های بزه‌شناسانه و جرم‌شناسانه، صرفاً به اقدام‌های مربوط به پیشگیری فردمدار که درصدد شخصیت‌سازی‌اند، محدود نمی‌شود، بلکه اقدام‌های وضعیت‌مدار هم برای کاهش فرصت‌های مساعد ارتکاب جرم مورد استفاده قرار می‌گیرد. بدیهی است در چارچوب پیشگیری فردمدار است که بایسته‌ها و مقدمات چگونگی رشد شخصیت افراد، جامعه‌پذیری، مردم‌آمیزی و فراگیری ارزش‌های بنیادی جامعه فراهم می‌شود؛ چه اینکه پیشگیری موقعیت‌مدار با ثابت انگاشتن سامانه شخصیتی کلیه شهروندان، صرفاً به دنبال مانع‌سازی، کاهش جذابیت آماج جرم، پر هزینه کردن فرآیند ارتکاب جرم و در نهایت، نامساعد جلوه دادن فرصت‌ها است. (جندلی، ۱۳۹۳: ۸۱)

این تدبیر با تکیه بر ظرفیت محیط‌ها، به ویژه محیط‌های پیرامون افراد به دنبال پیشگیری از جرم است. این نوع پیشگیری با به کارگیری اقدام‌های غیرقهرآمیز اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در محیط‌های مختلف درصدد از بین بردن عوامل محیطی جرم‌زا یا دستکم کاهش تأثیر آنها بر افراد است. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۵۷۰)

بدیهی است با توجه به مفید بودن این تدبیر، از آموزه‌های آن در راستای کاهش خرید و فروش اطفال استفاده شده و نهادهای مردمی فعال در این زمینه نیز می‌توانند از این تدبیر بهره‌گیرند. از جمله تدابیر تربیت‌مدار برای پیشگیری از خرید و فروش اطفال نیز انجام وظایف تربیتی توسط والدین برای محافظت از اطفال و اطفال است تا در دام باندهای خرید و فروش اطفال نیافتند، نحوه تربیت خود اعضای خانواده از یک سو و تربیت طفل توسط اعضای خانواده می‌تواند در آگاهسازی در خصوص خطرات باندها و گروه‌های خرید و فروش اطفال موثر باشد و همچنین بدرفتاری والدین و سوء استفاده آنها از اطفال یا خرید و فروش آنها می‌تواند مغایر با وظایف تربیتی تلقی شده و حتی نگهداری فرزند توسط آنها را نیز تحت شعاع قرار دهد. اصولاً یکی از موضوعات مهم در حقوق داخلی و بین‌المللی، موضوع اعمال ولایت والدین بر فرزندان است. ماده ۵ کنوانسیون حقوق کودک، ۱۹۸۹ نیز بدان اصل اشاره می‌نماید. بر اساس این ماده، کشورهای عضو، مسئولیت‌ها، حقوق و تکالیف والدین، یا بر حسب مورد، سرپرستان قانونی یا سایر اشخاصی که قانوناً مسئول کودک هستند را در هدایت و ارائه راهنمایی‌های مقتضی به روشی هماهنگ با توانایی‌های بالندگی کودک، در راستای اعمال حقوق مندرج در پیمان‌نامه حاضر توسط کودک، محترم خواهند شمرد. علیرغم اهمیت این اصل، در پاره‌ای از موارد والدین یا سرپرستان قانونی کودکان ممکن است و یا بایستی از داشتن این حقوق و تکالیف و اعمال آنها نسبت به کودک تحت سرپرستی محدود یا ممنوع شوند.

این امر معمولاً زمانی اتفاق می‌افتد که اخلاق، سلامت و امنیت کودکان به خاطر سوءاستفاده‌ها، بدرفتاری‌ها یا بی‌توجهی‌های والدین یا سرپرستان قانونی در معرض تضییع و نابودی قرار گرفته باشد. موضوع مددکاری تربیتی در حقیقت به عنوان یکی از تدابیر جهت حمایت از کودکان در معرض خطر است. در این راستا، بند ۱ ماده ۹ کنوانسیون فوق‌الذکر ناظر بر این مسئله می‌باشد. حکم مندرج در مواد ۱۱۸۲، ۱۱۸۴، ۱۱۸۷ و ۱۱۸۸ ق.م ایران (سلب حق ولایت از پدر و جد پدری، عزل وی و منع تصرف در اموال صغیر، تعیین قیم، ضم امین) و موضوعات و مصادیق آن را می‌توان به عنوان جلوه‌ای از اعمال سیستم مددکاری تربیتی در نظام حقوقی ایران تلقی کرد.

منظور از مددکاری تربیتی بنا به مفاد ماده ۳۷۵ قانون مدنی فرانسه، همان نظارت بر ولایت والدین نسبت به فرزندان صغیر خود توسط مقامات ذیصلاح دولتی و قضایی است. بنابراین اقدام مددکاری تربیتی را نمی‌توان نسبت به صغیری اتخاذ کرد که به هر دلیلی، تحت ولایت والدین خود نیست. (لاسال، ۱۳۸۶:۲۰۴)

در واقع، موضوع مددکاری تربیتی، کمک به والدین به منظور تضمین حمایت از صغیر در معرض خطر است. بنابراین، مددکاری تربیتی از یک سو ناظر بر کودکانی است که امنیت، سلامت، اخلاق و تربیتشان در معرض خطر و تهدید قرار گرفته و از سوی دیگر، به‌عنوان نهادی به منظور مبارزه و مخاصمه علیه والدین تلقی نمی‌شود. موضع مقنن انگلستان در قانون نگهداری (حفاظت) از کودکان مصوب ۱۸۹۱ تا حدودی با مقررات موجود در قانون مدنی ایران در باب حضانت و نگهداری از طفل و نیز حکم مندرج در مواد ۱۱۸۲، ۱۱۸۴، تا ۱۱۸۷ ق.م (سلب حق ولایت از پدر و جد پدری، عزل وی و منع تصرف در اموال صغیر، تعیین قیم، ضم امین مطابقت دارد. (حاجی تبار فیروزجایی، ۱۳۸۹:۱۵۷)

بنابراین با توجه به ابعاد مختلف و انواع مختلف پیشگیری، اینک به نقد واکنش و ظرفیت واکنش دستگاه‌ها و نهادهای دولتی در قبال بزه خرید و فروش اطفال خواهیم پرداخت.

۳-۱- نقد واکنش و ظرفیت واکنش غیر کیفری سازمان بهزیستی در قبال بزه خرید و فروش اطفال

۱. ماده ۱۱۸۲ قانون مدنی: هرگاه طفل هم پدر و هم جد پدری داشته باشد و یکی از آنها محجور یا به علتی ممنوع از تصرف در اموال مولی علیه گردد ولایت قانونی او ساقط می‌شود.

۲. ماده ۱۱۸۴ قانون مدنی: هرگاه ولی قهری طفل رعایت غبطه صغیر را ننماید و مرتکب اقداماتی شود که موجب ضرر مولی علیه گردد به تقاضای یکی از اقارب وی و یا به درخواست رئیس حوزه قضایی پس از اثبات، دادگاه ولی مذکور را عزل و از تصرف در اموال صغیر منع و برای اداره امور مالی طفل فرد صالحی را به عنوان قیم تعیین می‌نماید. همچنین اگر ولی قهری به واسطه کبر سن و یا بیماری و امثال آن قادر به اداره اموال مولی علیه نباشد و شخصی را هم برای این امر تعیین ننماید طبق مقررات این ماده فردی به عنوان امین به ولی قهری منضم می‌گردد.

۳. ماده ۱۱۸۷ قانون مدنی: هرگاه ولی قهری منحصر به واسطه غیبت یا حبس به هر علتی که نتواند بامور مولی علیه رسیدگی کند و کسی را هم از طرف خود معین نکرده باشد حاکم یک نفر امین به پیشنهاد مدعی‌العموم برای تصدی و اداره اموال مولی علیه و سایر امور راجعه به او موقتاً معین خواهد کرد.

بخش مهمی از واکنش غیرکیفری دولتی از ارتکاب جرم خرید و فروش اطفال، توسط سازمان بهزیستی قابل تحقق است، در ادامه از یک سو به نقد واکنش این نهاد خواهیم پرداخت و از سوی دیگر ظرفیت‌های قابل استفاده سازمان بهزیستی را برای واکنش غیرکیفری دولتی از جرم خرید و فروش اطفال تبیین خواهیم کرد. مقامات سازمان بهزیستی معتقد هستند که طبق قانون حمایت از اطفال و نوجوانان بی‌سرپرست و بدسرپرست حتی اگر کسی طفل را بیابد و مثلاً مدعی شود که در خانه را باز کردم و طفلی در سبد بود و حتی اگر بپذیریم ادعاهای او صحت دارد، باید این موارد را به نهادهای قضائی و انتظامی اعلام کند در غیر این صورت جرم تلقی می‌شود. طبق آمارهای بهزیستی، در حال حاضر ۱۰ هزار طفل در ۶۸۰ مرکز شبانه‌روزی بهزیستی نگهداری می‌شوند که حداقل سه تا چهار هزار طفل آن قابل واگذاری نیستند و به دلایل موقت در این مراکز نگهداری می‌شوند. به طور مثال والدینی که بیماری روان‌شناختی شدید دارند یا والدی که به دلیل چک برگشتی ۶ ماه تا یک سال در بیمارستان یا زندان به سر می‌برد و سابقه جرمی هم ندارد که طفل از آن‌ها سلب حضانت شود، فرزندان آن‌ها به طور موقت در مراکز بهزیستی نگهداری می‌شوند و نمی‌توان آن‌ها را به فرزندخواندگی سپرد. برخی زوج‌ها نیز برای فرزندخواندگی، فقط نوزاد می‌خواهند، اما تعداد نوزادان قابل واگذاری معدود و مثلاً چندصد نفر است؛ این افراد باید پشت نوبت بمانند. اینکه عده‌ای می‌خواهند از روش‌های غیرقانونی، اطفالی را به فرزندخواندگی بپذیرند به این علت است که به طور مثال اکنون خانواده‌ای سه سال در انتظار فرزندخواندگی است و آنگاه خانواده جدیدی انتظار دارد بلافاصله طفلی به او تحویل داده شود. از سوی دیگر برخی خانواده‌ها صلاحیت لازم برای نگهداری طفل را ندارند؛ ممکن است افرادی طفل را برای کارهایی مانند تکدی‌گری، قاچاق اعضاء و تبادل مواد مخدر و محرک بخواهند. در خصوص آگهی‌های جدید اینترنتی نیز، معاون امور اجتماعی سازمان بهزیستی کشور اخیراً در یک مصاحبه تاکید کرد که اگر آگهی‌های فروش اطفال را در فضایی ببینیم نه تنها این موارد را به پلیس فتا گزارش می‌کنیم، بلکه از طریق دادستانی ورود می‌کنیم، این اقدام نمونه بارز جرم است و به عنوان قاچاق طفل محسوب می‌شود. اگر خانواده‌ای نسبت به خرید نوزاد اقدام کرده باشند، مرتکب جرم شده‌اند و اگر فردی واسطه این خرید و فروش باشد جرمش بیشتر است و از همه شهروندان خواست چنانچه با چنین مواردی، مواجه شدند موضوع را به دادستانی و یا سازمان بهزیستی اعلام کنند، چراکه ممکن است این اطفال برای کارهای غیر اخلاقی، تکدی‌گری و فروش مواد مخدر خریداری شوند و حتی ممکن است اعضای بدن این اطفال نیز به فروش برسد. همانطور که ملاحظه می‌شود، اخیراً و پس از علنی شدن خرید و فروش اطفال در سایت‌ها، سازمان بهزیستی در این خصوص نسبت به گذشته اقدامات قابل دفاعی ارائه کرده است هرچند که بیشتر عملکرد قابل دفاعی نداشت اما به مرور با سهل کردن فرزندخواندگی و فرایند آن و همینطور ورود به فرایند کشف جرم خرید و فروش با همکاری با نهادهای ذیربط اطلاعاتی و انتظامی واکنش مطلوبی نسبت به این پدیده داشته است.^۱

۱. کشف حدود ۱۵ سایت و حساب برای فروش نوزادان در فضای مجازی، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا)، کدخبر ۸۴۱۰۵۵۱۷، ۱۳۹۹/۰۸/۲۰.

سازمان بهزیستی، ظرفیت بیشتری نیز برای واکنش به خرید و فروش اطفال در اختیار دارد، مخصوصاً که این جرم از طریق خانواده‌هایی بیشتر روی می‌دهد که بنا به دلایلی مانند تک سرپرستی، اعتیاد، فقر مالی و غیره تحت نظر و حمایت سازمان بهزیستی هستند و این سازمان با رصد وضعیت آنها می‌تواند در صورت مشاهده محتمل بودن یا وقوع خرید و فروش اطفال توسط جامعه تحت لوای خود، مراتب را با دستگاه‌های انتظامی و اطلاعاتی برای برخورد کیفری در میان بگذارد، در نتیجه از آنجایی که خرید و فروش طفل جرم‌انگاری شده است سازمان بهزیستی باید تعامل بیشتری با وزارت اطلاعات داشته باشد و حساسیت ویژه‌ای روی این مساله داشته باشد. سازمان بهزیستی باید جلسات متعددی با پلیس فتا و دادستانی نیز پیرامون پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال برگزار کند.

۳-۲- نقد واکنش و ظرفیت واکنش غیر کیفری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در قبال بزه خرید و فروش اطفال

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نقش موثری در واکنش غیرکیفری به بزه خرید و فروش اطفال خواهد داشت، چرا که با توجه به ساختار حاکم بر وزارت بهداشت و تاکید به علم پزشکی و مشاوره درمانی و روانشناسانه‌ای موجود در این نهاد، انتظار بالاتری نسبت به سایر نهادها در خصوص فعال بودن در زمینه واکنش غیرکیفری در قبال خرید و فروش اطفال می‌رود، به همین دلیل پس از نقد واکنش این وزارتخانه، انتظارات و ظرفیت‌هایی که این وزارتخانه برای واکنش غیرکیفری نسبت به جرم خرید و فروش اطفال وجود دارد را واکاوی می‌کنیم. با ملاحظه عملکرد وزارت بهداشت در خصوص جرم خرید و فروش اطفال، موضوع قابل بیانی در خصوص واکنش غیرکیفری این وزارتخانه در خصوص جرم مذکور ملاحظه نگردید که قابلیت نقد و بررسی و مطالعه داشته باشد مگر انجام امور کلی تحت لوای مشاوره پزشکی و روان پزشکی یا درمان پزشکی بزه‌دیدگان که سخت بتوان آن اقدامات را زیرمجموعه واکنش غیرکیفری گنجانید لذا از این منظر وزارت بهداشت برخلاف دستگاه‌های دولتی دیگر کمتر خود را در این موضوع دخالت داده است. وزارت بهداشت با توجه به علم پزشکی و مشاوره درمانی و روانشناسانه‌ای که نسبت به عواقب جرم خرید و فروش اطفال دارد، قابلیت این را دارد که نسبت به وقوع این جرم در جامعه به عنوان یک نهاد مرجع واکنش نشان دهد. این واکنش غیرکیفری لااقل از تکرار جرم به صورتی که بار اول روی داده است جلوگیری خواهد کرد و این وزارتخانه از طریق آرایه اطلاعات و آگاهسازی در خصوص آسیب‌های روانی و پزشکی خرید و فروش اطفال می‌تواند سرپرستان یا والدین را از تکرار این جرم منصرف سازد.

۳-۳- نقد واکنش و ظرفیت واکنش غیرکیفری وزارت آموزش و پرورش در قبال بزه خرید و فروش اطفال

در ادامه بررسی نهادها و ارگان‌های دولتی و تاثیر و نقش آنها در مقوله واکنش غیرکیفری در قبال بزه خرید و فروش اطفال، اینک به بررسی واکنش غیرکیفری وزارت آموزش و پرورش به عنوان یکی از مهمترین این نهادها اشاره می‌کنیم و ضمن

نقد کنش‌های صورت گرفته توسط این وزارت‌خانه، به تبیین ظرفیت‌هایی که این وزارت‌خانه می‌تواند در واکنش غیرکیفری در قبال بزه خرید و فروش اطفال اعمال کند نیز می‌پردازیم. وزارت آموزش و پرورش در واکنش غیرکیفری این نهاد به خرید و فروش اطفال در این حوزه نسبت به تعامل با پلیس، وزارت اطلاعات و پلیس فتا اقدام کرده است و عمدتاً اطلاعات موجود خود را که از ارتباط بدون واسطه با اطفال و نوجوانان در مدارس کسب کرده یا از طریق مشاورین مقیم مدارس مطلع شده است را از طریق ارایه گزارش یا اعلام جرم به نهادهای ذیربط در این خصوص منتقل کرده است. البته برای جلوگیری از تکرار این دست از جرایم نیز اقدامات پیشگیرانه آموزشی و فرهنگ سازی و برگزاری جلسات با والدین را به نحو مرتب و در کلیه مدارس در دستور کار قرار داده است که به نظر برای وزارتخانه‌ای که بیشترین ارتباط را اطفال و نوجوانان دارد اقدامات کافی و وافی محسوب نمی‌شود.

دستگاه عریض و طویل آموزش و پرورش با کادر گسترده آموزشی خود و امکانات فراوان از نظر بودجه‌ای و اماکن در اختیار نظیر محیط مدارس و سالن‌ها و غیره، ظرفیت واکنش‌های بیشتری در خصوص جرم خرید و فروش اطفال دارد. این وزارتخانه باید در خصوص ترک تحصیل دانش آموزان یا عدم ثبت نام آنها از طریق مدارس به صورت فوری واکنش نشان دهد، چرا که ترک تحصیل یا عدم ثبت نام آنها به دلیل مسایل مالی، مقدمه انتقال طفل به بازار کار یا فروش وی به دلیل فقر مالی در برخی از جغرافیای کشور است.

۳-۴- نقد واکنش و ظرفیت واکنش غیر کیفری شهرداری در قبال بزه خرید و فروش اطفال

شهرداری‌ها، مخصوصاً در کلان‌شهرهایی مانند تهران که نرخ مربوط به بزه خرید و فروش اطفال نیز بیشتر است، تاثیر بسزایی در واکنش غیرکیفری ایفا می‌کنند، در این قسمت از پژوهش از یک سو واکنش غیر کیفری شهرداری در قبال خرید و فروش اطفال را نقد و پس از آن از سوی دیگر، ظرفیت‌هایی که این نهاد عمومی غیردولتی برای واکنش غیرکیفری در اختیار دارد را بررسی می‌کنیم. سازمان شهرداری در خصوص برخورد با باندهای خرید و فروش اطفال که از اطفال در تکدی‌گری در سطح شهر، چهارراه‌ها و غیره استفاده می‌کنند بلافاصله موضوع را با مراجع انتظامی و اطلاعاتی ذیربط در میان می‌گذارند و در صورت ملاحظه اماکن گروهی این باندها در قسمت‌های متروکه شهری نسبت به پلمپ آنها اقدام کرده یا اگر در مناطق حومه هستند نسبت به نظارت بر آن محیط‌ها، تقویت نورپردازی و غیره اقدام می‌کنند تا امنیت لازم را ایجاد کرده و از آزادی عمل این باندها جلوگیری به عمل آورند.

بسیاری از اقدامات باندهای خرید و فروش اطفال، توسط شهرداری قابل کشف است، زیرا این باندهای خرید و فروش اطفال، معمولاً محلی را برای نگهداری این اطفال در نظر می‌گیرند که در قسمت‌های حومه شهرها و بخش‌های متروکه است که عمدتاً توسط گشت‌های شهرداری قابل کشف است که با افزایش گشت‌های شهرداری می‌توان این ظرفیت را افزایش داد. همین‌طور باندهای خرید و فروش اطفال از این اطفال برای تکدی‌گری یا دستفروشی استفاده می‌کنند که این مورد نیز با

رصد سطح شهر توسط شهرداری که اقداماتی را برای جمع آوری متکدیان یا سدمعابر انجام می‌دهد قابل کشف است، لذا افزایش گشت سدمعابر برای مقابله با دستفروشی اطفال یا جمع آوری متکدیان اطفال و نوجوان می‌توان ظرفیت شهرداری برای مقابله و واکنش نسبت به خرید و فروش اطفال افزایش داد.

۳-۵- نقد واکنش و ظرفیت واکنش غیر کیفری وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات در قبال بزه خرید و فروش اطفال

بخش مهمی از واکنش غیرکیفری دولتی از ارتکاب جرم خرید و فروش اطفال، توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات قابل تحقق است، در ادامه از یک سو به نقد واکنش این نهاد خواهیم پرداخت و از سوی دیگر ظرفیت‌های قابل استفاده وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات را برای واکنش غیرکیفری دولتی از جرم خرید و فروش اطفال تبیین خواهیم کرد. در سال ۱۳۹۹ و پس از اینکه روشن شد که بخشی از جرم خرید و فروش اطفال از طریق فضای مجازی صورت می‌پذیرد، وزارت ارتباطات با همکاری و تعامل با پلیس فتا نسبت به شناسایی و کشف گروه‌های خرید و فروش اطفال اقدام نمود و تکنولوژی‌های فنی خود را در اختیار مراجع ذیربط قضایی و انتظامی قرار داد. البته چون این رویداد مربوط به سال ۱۳۹۹ است و زمان زیادی از آن نمی‌گذرد قابلیت‌چندانی برای نقد ندارد اما ظرفیت این وزارتخانه می‌تواند در واکنش غیرکیفری دایره شمول گسترده‌تری داشته باشد.

وزارت ارتباطات در واکنش به اخبار مربوط به کشف باندهای خرید و فروش اطفال، می‌تواند از ظرفیت خود برای فیلترینگ سایت‌های خرید و فروش اطفال بهره‌بردارد، از طریق آدرس‌های الکترونیکی و آی پی‌ها می‌تواند اطلاعات مربوط به این گروه‌ها را در اختیار پلیس فتا قرار دهد، همین‌طور می‌تواند در طبقه‌بندی سطح دسترسی اطفال به اینترنت اقدامات لازم را به عمل آورده و یا در حوزه سیم‌کارت اختصاصی اطفال و اینترنت مخصوص اطفال نیز اقدام کند. نهایتاً باید گفت این ظرفیت واکنشی شامل فیلترینگ، تعامل با پلیس فتا، طبقه‌بندی سطح دسترسی اطفال به اینترنت، بسترسازی برای دریافت الکترونیکی گزارش‌های مردمی و اعلام جرم‌های مردمی در کشف باندهای خرید و فروش اطفال از طریق اینترنت و غیره است.

۳-۶- نقد واکنش و ظرفیت واکنش غیر کیفری وزارت اطلاعات در قبال بزه خرید و فروش اطفال

بخش مهمی از واکنش غیرکیفری دولتی از ارتکاب جرم خرید و فروش اطفال، توسط وزارت اطلاعات قابل تحقق است، در ادامه از یک سو به نقد واکنش این نهاد خواهیم پرداخت و از سوی دیگر ظرفیت‌های قابل استفاده وزارت اطلاعات را برای واکنش غیرکیفری دولتی از جرم خرید و فروش اطفال تبیین خواهیم کرد. وزارت اطلاعات رصد دقیقی از موضوع

خرید و فروش اطفال داشته است و یکی از مراجع فعال دولتی در حوزه واکنش نسبت به خرید و فروش اطفال چه به روش سنتی و چه به روش الکترونیکی و استفاده از فضای مجازی با تعامل پلیس فتا و وزارت ارتباطات بوده است.

این وزارتخانه با وجود سامانه دریافت گزارش‌های مردمی با شماره ۱۱۳ بسیار پیشتر از سایر نهادهای انتظامی یا دولتی با این جرم روبرو شده و نسبت به متلاشی کردن این باندها و سپردن آنها به مراجع قضایی و انتظامی برای بازگشت امنیت به جامعه تلاش کرده است. ظرفیت وزارت اطلاعات با توجه به نفوذ و رصد دقیقی که در موضوع‌های مختلف در جامعه دارد، یک ظرفیت وسیع برای کشف جرایم و مقابله اطلاعاتی و امنیتی با آنها است که تا کنون از میان مراجع مختلف دولتی که در این پژوهش مورد مطالعه قرار دادیم، این وزارتخانه در خصوص کنش و واکنش در قبال این جرم، کارنامه قابل قبولی داشته است، لازم به ذکر است که این وزارتخانه در کشف خرید و فروش اطفال از طریق فضای مجازی نیز نقش بسزا و تاثیرگذاری داشت. این وزارتخانه می‌تواند جهت پوشش بیشتر این جرم و واکنش نسبت به آن شماره‌های اختصاصی برای گزارش مردم تعیین کرده و یا کارگروه ویژه‌ای از نیروهای خود را به دلیل حساسیت موضوع نسبت به این جرم اختصاص دهد، مخصوصاً در مواقعی که این جرم جنبه قاچاق بین‌المللی اطفال پیدا می‌کند و ارت اطلاعات می‌تواند از ظرفیت بین‌المللی همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی برای کشف و مقابله با جرایم سازمان یافته بهره ببرد. البته در خصوص خرید و فروش اطفال از طریق فضای مجازی تردید وجود دارد که جنبه فراملی پیدا کند، زیرا برای جرایم رایانه‌ای تاکنون صلاحیت جهانی پیش‌بینی نشده است بدین معنا که هیچ یک از جرایم رایانه‌ای تحت صلاحیت همه کشورها قرار نگرفته است. (گلدوزیان و پهلوانی فرد، ۱۳۹۷: ۲۴۹)

۳-۷- نقد واکنش و ظرفیت واکنش غیرکیفری پلیس و نیروی انتظامی

بخش مهمی از واکنش غیرکیفری دولتی از ارتکاب جرم خرید و فروش اطفال، توسط پلیس و نیروی انتظامی قابل تحقق است، در ادامه از یک سو به نقد واکنش این نهاد خواهیم پرداخت و از سوی دیگر ظرفیت‌های قابل استفاده پلیس و نیروی انتظامی را برای واکنش غیرکیفری دولتی از جرم خرید و فروش اطفال تبیین خواهیم کرد. نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران از یک سو و بخش پلیس فتای نیروی انتظامی تاکنون در خصوص اتخاذ واکنش نسبت به جرم خرید و فروش اطفال چه به صورت سنتی و چه به صورت الکترونیکی و استفاده از فضای مجازی نسبتاً موفق عمل کرده‌اند، کما اینکه کشف سایت‌های خرید و فروش اطفال در فضای مجازی یکی از نتایج اقدامات پلیس فتا در این حوزه بود.

البته وجود و حضور باندهای خرید و فروش اطفال در سطح جامعه، کماکان بیانگر این است که اقدامات انجام گرفته پلیسی نباید به صورت ضربتی، موقت و کوتاه باشد، زیرا به این ترتیب این گروه‌ها ولو اندک‌تر ولی باز هم به فعالیت خود ادامه خواهند داد، کما اینکه گزارش‌های اجتماعی منتشر شده در رسانه‌ها مویدها فعالیت این گروه‌ها علیرغم برخورد پلیسی با آنها است. به نظر می‌رسد که ظرفیت نیروی انتظامی برای کنش پیشگیری غیرکیفری، قابل توسعه و گسترش است، لذا به همین

دلیل بود که در ماده ۳۱ قانون آیین دادرسی کیفری پلیس ویژه اطفال بدین ترتیب پیش‌بینی شده است: «به‌منظور حسن اجرای وظایف ضابطان در مورد اطفال و نوجوانان، پلیس ویژه اطفال و نوجوانان در نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران تشکیل می‌شود. وظایف و حدود اختیارات آن به موجب لایحه‌ای است که توسط رییس قوه قضاییه تهیه می‌شود». با مطالعه این لایحه مشخص می‌شود که این لایحه، مشتمل بر (۵۰) ماده است و به مسائلی همچون نحوه تشکیل پلیس ویژه و شرایط و ویژگی‌های آنان، حدود صلاحیت و تکالیف پلیس ویژه، پیش‌بینی سازوکارهای حمایتی لازم مانند استخدام زنان پلیس، جداسازی از بزرگسالان، تشریفات خاص اعزام نزد مرجع قضائی و منع اقدامات برچسب زنده، استفاده از روش‌های غیرقضایی در مواجهه با جرایم اطفال و نوجوانان با تکیه بر اصول و مبانی عدالت ترمیمی، پرداخته است. اصولاً ضرورت مصون نگه داشتن اطفال و نوجوانان از عواقب زیان بار ورود به مراحل نظام دادرسی کیفری، پیشگیری از بزه‌کاری و بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در جرایمی نظیر خرید و فروش اطفال، ایجاد یک پلیس تخصصی و بهره‌گیری از علوم مختلف تحت نظر این نهاد، بررسی تطبیقی موضوع با سایر کشورهای جهان و مجوز قانونی برای تشکیل این نهاد ویژه، از دیگر اهداف «لایحه پلیس ویژه اطفال و نوجوانان» است

با توجه به ظرفیت ناجا، امروزه می‌توان انتظار داشت که با توجه اینکه خرید و فروش اطفال کم سن و سال و حتی نوزادین احساسات جامعه را جریحه دار می‌کند، نسبت به افزایش نیروهای اختصاصی پلیسی برای برخورد با خرید و فروش اطفال اقدام کند و کارگروه‌های ویژه‌ای برای مقابله، کشف و برخورد با آنها پیش‌بینی کند. از سوی دیگر با توجه به اینکه حجم عمده‌ای از این جرم از طریق فضای مجازی روی می‌دهد، لذا لازم است که ظرفیت پلیسی فضای مجازی در پلیس فتا نیز در حوزه برخورد با خرید و فروش اطفال تقویت گردد، افزودن تجهیزات فنی و تکنولوژی لازم و جذب افراد مطلع و حرفه‌ای در صنعت فضای مجازی سبب افزایش و استفاده حداکثری از ظرفیت پلیس برای مقابله و برخورد با خرید و فروش اطفال خواهد شد چرا که نتایج برخی از تحقیقات نشان می‌دهد که پلیس در جمع‌آوری ادله در فضای مجازی به جهت بی‌هویتی افراد و همچنین سرعت ناپدید شدن صحنه جرم، با چالش جدی مواجه است و تحصیل اینگونه ادله، مستلزم تخصص کافی در زمینه فناوری اطلاعات و رعایت قواعد و اصول فنی است. (گلدوزیان و دلخون اصل، ۱۳۹۸: ۱۳۱)

نتیجه‌گیری:

مساله خرید و فروش اطفال که به صورت گروهی و باندى و در حومه‌های شهرها و اماکن متروکه روی می‌دهد در چند سال اخیر در جامعه شدت گرفته است که منجر به اتخاذ واکنش‌هایی در حقوق داخلی شده است. لزوم واکنش نسبت به این جرم، از دو عامل اصلی نشات می‌گیرد: اولاً به واسطه طفل بودن قربانیان، احساسات جامعه با شنیدن اخبار مربوط به این جرم به شدت آسیب می‌بیند و ثانیاً این جرم به همراه خود به صورت توامان یا پس از وقوع جرم، سبب بروز و شکل‌گیری مجموعه‌ای از جرایم مخاطره‌آمیز می‌شود که نظم جامعه را بر هم می‌زند.

مجموعه سیاست جنایی کیفری ایران در قبال این جرم، یک سیاست جنایی دوگانه بوده است که از یک سو با نگاه اقتدارگرا و کیفرگرا، به جرم‌انگاری و وضع مجازات برای این جرم و کشف باندهای بزهکار و دستگیری آنها و به کیفر رساندن آنها پرداخته و سوی دیگر، بر پیشگیری غیرکیفری دولتی و غیردولتی تاکید داشته است.

این پیشگیری هم شامل کنش‌ها بوده است و هم واکنش‌ها که مبتنی بر کاهش فرصت ارتکاب جرم، نامناسب جلوه دادن شرایط پیش جنایی، تقلیل خطرات از طریق اقدامات امنیتی، اتخاذ تدابیر پیشگیری رشد مدار، خانواده مدار، شناسایی عوامل خطر، تدابیر فرمدار، تربیت مدار و جامعه مدار بوده است که عمدتاً از سوی نهادهای غیردولتی و سازمان‌های مردم نهاد یا

نهادهای دولتی ذیربط نظیر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت بهداشت، شهرداری‌ها، وزارت آموزش و پرورش، پلیس و نیروی انتظامی، سازمان بهزیستی، دادگستری، وزارت ارتباطات و وزارت اطلاعات و غیره بوده است که هر یک در قامت یک نهاد موثر برای پیشگیری از این جرم دارای کنش‌ها و واکنش‌های موثری بوده‌اند که شرح آن به تفصیل در متن تحقیق آمد. نهایتاً باید بیان کرد آنچه که از واکنش نظام کیفری ایران در قبال جرم خرید و فروش اطفال بر می‌آید، یک سیاست دوگانه است که پیشتر صرفاً بر کیفر تأکید داشته، اما با ملاحظه فقدان اثرات کافی برای جلوگیری از جرم، اقدامات کنشی و واکنشی پیشگیرانه را نیز به بوته آزمایش گذاشته و اقدامات مهمی را در این زمینه عملیاتی کرده است که البته تحولات تقنینی و تصویب قانون جدید حمایت از اطفال در سال ۱۳۹۹ و همین‌طور تغییرات قوانین در حوزه دادرسی کیفری و اجازه ورود بیش از پیش نهادهای غیردولتی برای اعلام جرم یا شرکت در جلسات دادرسی در این حوزه نقش آفرین بوده است، اما در یک نگاه کلان باید گفت که برآیند ما این است که آنطور که باید و شاید، علیرغم قربانی بودن اطفال در این جرم و تبعات منفی گسترده داشتن این جرم و تأثیرات اجتماعی آن، جرم خرید و فروش اطفال در حقوق کیفری ایران جدی گرفته نشده است و نه دارای قانونی اختصاصی است و نه شعب ویژه رسیدگی و نه برنامه‌های مدون و دقیق و غیرسلیقه‌ای دولتی برای پیشگیری و کاستن از دلایل بروز این جرم. اقداماتی هم که اخیراً روی داده تحت تأثیر اکتشافات پلیس فتا از فضای مجازی و خرید و فروش اطفال در اینستاگرام و سایر شبکه‌های اجتماعی بود که متأسفانه با فروکش کردن موج آن، مجدداً برنامه‌های نظامی و انتظامی و پیشگیرانه به دست فراموشی سپرده شده است. باید گفت کنش و واکنش دولتی ایران در خصوص جرم خرید و فروش اطفال، به نسبت دهه پیش بسیار پیشرفت داشته است اما نسبت به نقطه قابل قبولی که از آن انتظار می‌رود فاصله دارد.

بنابراین، عمده پیشنهادهای مطروحه معطوف به کنش‌ها و واکنش‌های نهادهای ذیربط و عمدتاً دولتی برای پیشگیری از خرید و فروش اطفال است که ذیلاً ارایه خواهد شد:

۱. در خصوص وزارت فرهنگ و ارشاد با توجه به اینکه در جامعه ایران به مانند تمامی جوامع، علاقه زیادی به فیلم، سینما، کتاب و موسیقی وجود دارد و این ابزار که در اختیار دولت و مشخصاً وزارت ارشاد است، ضریب نفوذ بالایی در سطح جامعه و مخصوصاً جوانان دارد، لذا این ظرفیت عظیم که در اختیار وزارت ارشاد قرار دارد، ظرفیت کنش‌های پیشگیرانه از جرایم مخصوصاً جرم مورد بحث یعنی خرید و فروش اطفال دارد. حمایت از فیلم‌هایی با موضوع پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال، حمایت مالی یا چاپ مستقیم کتبی با موضوع پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال از طریق انتشارات وزارت ارشاد، ساخت موسیقی و تسهیل دریافت مجوز کتب، موسیقی و فیلم‌های با تم جرم خرید و فروش اطفال، در کاهش این جرایم و آگاهسازی جامعه نسبت به خطرات و مضرات این جرم بسیار مهم خواهد بود و وزارت ارشاد با در اختیار داشتن این ظرفیت توانایی بالایی در کنش‌های پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال در اختیار خواهد داشت که با

ایجاد دغدغه و مساله در این وزارتخانه برای پیشگیری از جرایم، می‌توان از این ظرفیت در راستای اهداف پیشگیری از جرم استفاده کرد.

۲. وزارت بهداشت، می‌تواند با استفاده از ظرفیت پزشکی و روانپزشکی و مشاوره روانی خود، اقداماتی جهت مشاوره و درمان اطفال آسیب دیده از این جرم یا مشاوره در مدارس و اماکن آموزشی برای جلوگیری از این که اطفال بزه‌دیده این جرم شوند یا مشاوره والدین که در معرض فروش اطفال خود هستند در این خصوص اقدامات مفیدی را انجام دهد.

۳. ظرفیت شهرداری در فرهنگسراها و سالن‌های فرهنگی و ورزشی نیز قابلیت مطلوبی دارد تا از ارتکاب بزه با برنامه‌های آموزشی و فرهنگ سازی در مجموعه‌های زیر نظر شهرداری پیشگیری نماید. نظارت بر ساختمان‌ها، محله‌ها، پارک‌ها و معابر شهری که محل مناسبی برای تجمع یا محل اسکان گروه‌های خرید و فروش اطفال است از جمله دیگر اقدامات و ظرفیت‌هایی است که شهرداری برای مقابله با خرید و فروش اطفال در اختیار دارد و باید از آن استفاده کند. همچنین بسیاری از اقدامات باندهای خرید و فروش اطفال، توسط شهرداری قابل کشف است، زیرا این باندهای خرید و فروش اطفال، معمولاً محلی را برای نگهداری این اطفال در نظر می‌گیرند که در قسمت‌های حومه شهرها و بخش‌های متروکه است که عمدتاً توسط گشت‌های شهرداری قابل کشف است که با افزایش گشت‌های شهرداری می‌توان این ظرفیت را افزایش داد.

۴. یکی از مهمترین عوامل زمینه‌ساز بزه‌دیدگی اطفال، بحث فرهنگی و آموزشی است. از آنجا که اصل سوم و همچنین اصل سی‌ام قانون اساسی ایجاد زمینه و فراهم‌سازی شرایط تحصیل را برعهده دولت گذاشته است، می‌توان آن را از جمله وظایف مهم و سرنوشت‌ساز دولت و وزارت آموزش و پرورش دانست. توانمندسازی معلمان و مربیان مدارس و مهدکودک‌ها در جهت پرورش قوای فکری و روحی دانش‌آموزان، آشنایی با روحیات طفل، برنامه‌ریزی در جهت آموزش حقوق فل به دانش‌آموزان و آموزش موارد خرید و فروش اطفال و نحوه گزارش‌دهی این جرم می‌تواند در جهت کاهش جرم خرید و فروش اطفال موثر باشد. همچنین این وزارتخانه باید در خصوص ترک تحصیل دانش‌آموزان یا عدم ثبت نام آنها از طریق مدارس به صورت فوری واکنش نشان دهد، چرا که ترک تحصیل یا عدم ثبت نام آنها به دلیل مسایل مالی، مقدمه انتقال طفل به بازار کار یا فروش وی به دلیل فقر مالی در برخی از جغرافیای کشور است.

۵. سازمان بهزیستی، ظرفیت بیشتری نیز برای واکنش به خرید و فروش اطفال در اختیار دارد، مخصوصاً که این جرم از طریق خانواده‌هایی بیشتر روی می‌دهد که بنا به دلایلی مانند تک سرپرستی، اعتیاد، فقر مالی و غیره تحت نظر و حمایت سازمان بهزیستی هستند و این سازمان با رصد وضعیت آنها می‌تواند در صورت مشاهده محتمل بودن یا وقوع خرید و فروش اطفال توسط جامعه تحت لوای خود، مراتب را با دستگاه‌های انتظامی و اطلاعاتی برای برخورد کیفی در میان بگذارد، در نتیجه از آنجایی که خرید و فروش اطفال جرم‌انگاری شده است سازمان بهزیستی باید تعامل بیشتری با وزارت

اطلاعات داشته باشد و حساسیت ویژه‌ای روی این مساله داشته باشد. سازمان بهزیستی باید جلسات متعددی با پلیس فتا و دادستانی نیز پیرامون پیشگیری از جرم خرید و فروش اطفال برگزار کند.

۶. وزارت ارتباطات در واکنش به اخبار مربوط به کشف باندهای خرید و فروش اطفال، می‌تواند از ظرفیت خود برای فیلترینگ سایت‌های خرید و فروش اطفال بهره‌بردارد، از طریق آدرس‌های الکترونیکی و آی پی‌ها می‌تواند اطلاعات مربوط به این گروه‌ها را در اختیار پلیس فتا قرار دهد، همین‌طور می‌تواند در طبقه‌بندی سطح دسترسی اطفال به اینترنت اقدامات لازم را به عمل آورده و یا در حوزه سیم‌کارت اختصاصی اطفال و اینترنت مخصوص اطفال نیز اقدام کند. از جمله این اقدامات می‌توان به سیم‌کارت انارستان همراه اول اشاره کرد که سیم‌کارتی اعتباری و رایگان است که برای مجموعه اطفال و نوجوانان (سنین ۶ تا ۱۸ سال) ایرانی و پاسخ به نیازها و خواسته‌های آنها طراحی شده و برای اولین بار در کشور عرضه می‌شود. این سیم‌کارت ضمن پوشش دادن تمامی نیازهای مکالمه و پیامک این گروه سنی، امکان استفاده از فضای اینترنتی سالم، امن و پرسرعت، با بسته‌های متنوع، متناسب با سن آنها را فراهم می‌کند. از طریق این سیم‌کارت امکان اتصال به دنیای بزرگی از برنامه‌های جذاب و مفید فراهم می‌گردد.

- ایروانیان، امیر، حمایت از اطفال در برابر بهره‌کشی‌های اقتصادی و جنسی، نشریه ندای صادق، شماره ۸، ۱۳۸۲.
- جندلی، منون، درآمدی بر پیشگیری از جرم، ترجمه شهرام ابراهیمی، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
- حاجی تبار فیروزجایی، حسن، پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی کودکان در معرض خطر در ایران با تاکید بر قوانین و مقررات انگلستان، نشریه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره ۱۷، ۱۳۸۹.
- شریف، مهشید، آموزش برای رفتار بهتر، تهران، نشر طیف نگار، ۱۳۸۷.
- صادقی، محمدرضا، تربیت در خانواده، تهران، نشر آراین، ۱۳۷۰.
- عظیم زاده اردبیلی، فائزه، خانواده و بنیان حقوق کودک، نشریه ندای صادق، شماره ۳۰، ۱۳۸۲.
- گلدوزیان، ایرج و پهلوانی فرد، احسان، اصول حاکم سیاست جنایی تقنینی جرایم سایبری، نشریه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، شماره ۴۲، ۱۳۹۷.
- گلدوزیان، ایرج و دلخون اصل، رامین، نقش پلیس در جمع‌آوری ادله الکترونیکی در فضای مجازی در نظام حقوقی ایران، فرانسه و کنوانسیون جرایم سایبری، نشریه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، شماره ۵۴، ۱۳۹۸.
- گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۴.
- لاسال، ژان ایو، صغار در معرض خطر در حقوق فرانسه، مددکاری تربیتی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، نشریه تحقیقات حقوقی، شماره ۴۶، ۱۳۸۶.
- محمدی، فرشاد، اینجا انسان پیش فروش می‌شود، گزارش خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۷/۴/۴.
- مقدادی، محمد مهدی، کودک فروشی، زمینه‌های پیدایش و راهکارهای مقابله با آن، مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، پیشگیری عادلانه از جرم در علوم جنایی، مجموعه مقالات در تجلیل از استاد محمد آشوری، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۳.
- وروایی، اکبر و حاتم زاده، جمشید، پیشگیری از جرم از طریق معماری و شهرسازی، نشریه انتظام اجتماعی، شماره ۲، ۱۳۹۴.
- Farrington D. P. Family Influences on Delinquency, Chapter ۱۰, Jones and Bartlet, Publishers, llc, Availableatsamples.jbpub.com/۹۷۸۰۷۶۳۷۶۰۵۶۴/۶۰۵۶۴_CH۱۰_Springer.pdf, ۲۰۰۳.